

De ovale hoornschaal, *Sphaerium ovale* (FÉRUSSAC, 1807), ook in Nederland

Menno Soes

Sphaerium ovale (FÉRUSSAC, 1807) also in The Netherlands

Summary: - The occurrence of *Sphaerium ovale* in the Netherlands is reported for the first time. Noted is that its taxonomical position is questioned and that further research is needed to clarify this issue..

Inleiding

Al zo lang taxonomen zich bezighouden met de familie Sphaeriidae (erwtmossels & hoornschaalen) is de soortafgrenzing een bron van zorg geweest. De enorme fenotypische plasticiteit en de mogelijkheid zich ongeslachtelijk voort te planten resulteert in een moeilijk te ontwarren variatie.

Ook over het soortenaantal binnen het genus *Sphaerium* (hoornschaalen) verschillen de meningen. Kenden we uit West-Europa tot voor kort drie soorten: *S. corneum* (Gewone hoornschaal), *S. rivicola* (Rivierhoornschaal) en *S. solidum* (Stevige hoornschaal), tegenwoordig worden echter ook de soorten *S. nucleus* (Bolle hoornschaal) en *S. ovale* (Ovale hoornschaal) onderscheiden en genoemd in faunistische overzichten van diverse West-Europese landen, zie bijvoorbeeld Falkner et al. (2002), Glöer & Zettler (2005), de diverse CLECOMlijsten (www.gnm.se/gnm/clecom/eng_clecom.asp) en Fauna Europaea (www.faunaeur.org).

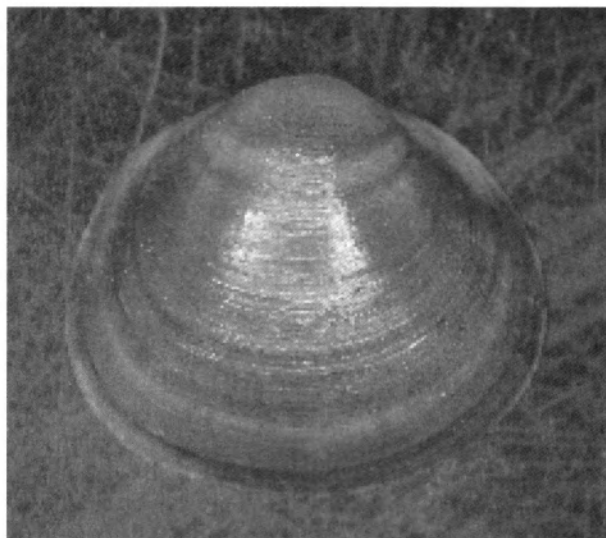
In de praktijk blijkt er in Nederland behoorlijke scepsis te bestaan ten aanzien van deze twee soorten. *Sphaerium nucleus* die toch al langer bekend is uit Nederland en niet zeldzaam is (Gittenberger et al., 1998) duikt zelden op in lijsten van gedetermineerde zoetwatermollusken en *S. ovale* is zelfs nog niet eerder uit Nederland gemeld. De aanwezigheid van tussenvormen die niet in het één of andere taxon te plaatsen zijn, zullen hier zeker debat aan hebben (H. Kobińska, pers. med.).

Herkenning

Sphaerium ovale is te herkennen aan de volgende combinatie van kenmerken (Glöer & Meier-Brook, 2003; Zettler & Glöer, 2006):

- De slotlijst is ter hoogte cardinale tanden niet versmald;
- De cardinale tand C2 is duidelijk gebogen;
- De cardinale tand C4 is van voren gespleten;
- De achterste spierindrukken zijn van elkaar gescheiden. In sommige gevallen raken ze elkaar, maar ze zijn nooit versmolten als bij *S. corneum*;
- De dichtheid aan poriën is hoog;
- De umbo is breed;
- De schelp is ovaal;
- De lengte van uitgegroeide schelpen is veelal meer dan negen millimeter.

De grootste overeenkomst is die met *S. nucleus*. Het onderscheid bestaat uit voornamelijk relatieve ken-

Ovale hoornschaal *Sphaerium ovale*

merken die eigenlijk alleen goed zijn te beoordelen wanneer men werkt met vergelijkingsmateriaal. Bij *S. nucleus* is de dichtheid aan poriën hoger, is de umbo smaller en is de verhouding lengte : hoogte kleiner waardoor ze een meer bolronde indruk maakt.

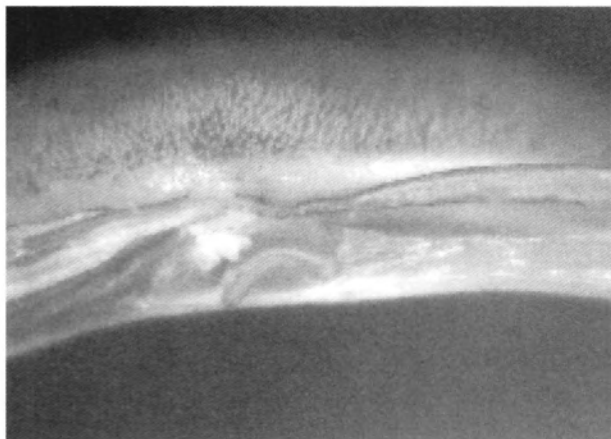
De eerste vindplaatsen

Na bij een cursus van de Deutsche Gesellschaft für Limnologie (DGL) uitgebreid te hebben gekeken naar materiaal van *S. ovale* uit Mecklenburg-Vorpommern en Nordrhein-Westfalen, is in 2007 rondom Wageningen naar *S. ovale* gezocht. In het Wageningse Binnenveld, onderdeel van de Gelderse Vallei, kon ze al spoedig op drie plaatsen worden vastgesteld:

- 1 - Nieuwe Kanaal (173,1 – 442,9);
- 2 - Sloot langs de Haarwal (170,9 – 442,1);
- 3 - Sloot in de Veenkampen (170,8 – 443,4).

Naast *S. ovale* werden zowel *S. corneum* en *S. nucleus* op diverse locaties in het Wageningse Binnenveld aangetroffen.

Alle drie de vindplaatsen van *S. ovale* zijn continue waterafvoerende, langzaam stromende sloten. De waterbodem bestond uit zand en plaatselijk aanwezig slib. De submerse vegetaties bestond uit smalle waterpest en sterrenkroos met een bedekkinggraad variërend van circa 30 tot 80%. Dit bedekkingpercentage kan echter behoorlijk verschillen tussen jaren en seizoenen. *Sphaerium corneum* werd aangetroffen in stilstaande

Sphaerium ovale C2

sloten met een hoge bedekkinggraad aan submerse waterplanten en *S. nucleus* in semi-permanente sloten met een spaarzame of afwezige begroeiing.

Vergelijk buitenland

Door Zettler & Glöer (2006) wordt aan de hand van een uitgebreid onderzoek naar de ecologie van Sphaeriidae in het Duitse laagland beschreven dat *S. ovale* een duidelijke voorkeur heeft voor stromende wateren. Dit kunnen zowel grotere wateren als kanalen en rivieren zijn, alsmede kleine beken en sloten. Een duidelijke voorkeur voor een bodemtype lijkt niet aanwezig te zijn. Als meest opvallende begeleidende soort wordt *Pisidium pulchellum* genoemd, die ook op één van de Wageningse locaties aanwezig was. Al met al een beschrijving die goed past op de drie vindplaatsen bij Wageningen.

Conclusie

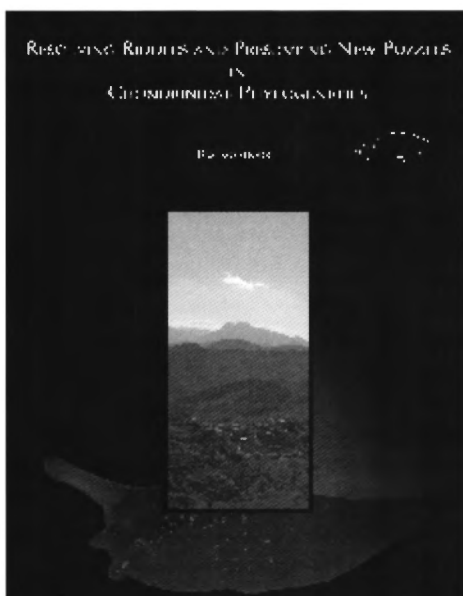
Wanneer wordt gelet op *S. ovale* dan zal vermoedelijk

spoedig blijken dat ze in Nederland geen zeldzaamheid is. Het habitat waarin ze wordt aangetroffen is naar Nederlandse begrippen niet bijzonder. De discussie over de soortstatus is echter nog zeker niet afgerond en zal waarschijnlijk ook niet beslecht worden voordat een degelijk onderzoek, waarbij ook moleculaire technieken worden aangewend, is uitgevoerd. Enige terughoudendheid in het opvoeren als soort is dan ook wel te verwachten.

Literatuur

- FALKNER, G., TH.E.J. RIPKEN & M. FALKNER (2002): Mollusques continentaux de France. Liste de référence annotée et bibliographie.- Patrimoines naturels, 52 : 1-350.
- GITTENBERGER, E., A.W. JANSSEN, W.J. KUIJPER, J.G.J. KUIJPER, T. MEIJER, G. VAN DER VELDE & J.N. DE VRIES (1998): De Nederlandse zoetwatermollusken. Recente en fossiele weekdieren uit zoet en brak water. – Leiden / Utrecht (Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS Nederland): 1-288, 12 platen.
- GLÖER, P. & C. MEIER-BROOK (2003): Süßwassermollusken. – Hamburg (Deutscher Jugendbund für Naturbeobachtung), 13. Auflage: 1-134.
- GLÖER, P. & M.L. ZETTLER (2005): Kommentierte Artenliste der Süßwassermollusken Deutschlands. – Malakologische Abhandlungen, 23: 3-26.
- ZETTLER, M.L., & P. GLÖER (2006): Zur Ökologie und Morphologie de Sphaeriidae der Norddeutschen Tiefebene. – Heldia, 6 (Sonderheft 8): 1-61.

Adres van de auteur:
Menno Soes
Bureau Waardenburg
Postbus 365
4100 AJ Culemborg
menno.soes@gmail.com

← Kaft proefschrift Bas Kokshoorn (zie bestuursmededelingen blz. 1)

Ingezonden mededeling

Bram van der Bij

Burg. van Bruggenstraat 41
NL-1165 NV Halfweg
the Netherlands
Tel.: (+31)(0)20.4977772

e-mail: nvdbijl@xs4all.nl

Free catalogue - 1000th reprints, magazines and books about recent and fossil molluscs

List of missing items welcome - moderate prices
Xerox-copy service -postal affairs

See also:

<http://grimwade.biochem.unimelb.edu/~bgl/cat2mala.htm>